

ชื่อวิทยานิพนธ์	: การวิเคราะห์จิต ๖ กับการปฏิบัติธรรม ในพระพุทธศาสนา
ผู้วิจัย	: พระศรีศักดิ์ สงวโร (แสงธง)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	: พระครูโสภณพัฒนานุยุต,ผศ.,ดร., ป.ธ.๔, พธ.บ., กศ.ม.,Ph.D. พระครูสุนทรธรรมนิทัศน์,ศษ.บ,ศศ.ม,Ph.D. ดร.บุญปิ่น แสนบ่อ, ว.ทบ.,ว.ทม.,Ph.D.
วันเสร็จสมบูรณ์	: ๒๖ มีนาคม ๒๕๕๖

บทคัดย่อ

งานวิจัยในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ คือ (๑) เพื่อศึกษาจิต ๖ ในพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาหลักการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา และ (๓) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของจิต ๖ กับการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัยพบว่า จิต ๖ เป็นหลักธรรมหมวดหนึ่งในพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งบุคคลในแต่ละจิตย่อมมีพฤติกรรมเฉพาะที่แตกต่างกันไปตามจิต ๖ ประเภท คือ (๑) ราคะจิต ผู้มีความประพฤตินักไปทางรักสวขร้งาม (๒) โทสะจิต ผู้มีความประพฤตินักไปทางใจร้อน หงุดหงิด (๓) โมหะจิต ผู้มีความประพฤตินักไปทางเขลา เหนงซึม เงื่องงง งมงาย (๔) สัทธาจิต ผู้มีความประพฤตินักไปทางมีจิตซาบซึ้ง ชื่นบาน น้อมใจเลื่อมใสโดยง่าย (๕) พุทธิจิตหรือญาณจิต ผู้มีความประพฤตินักไปทางใช้ความคิดพิจารณา และ (๖) วิตะกจิต ผู้มีความประพฤตินักไปทางนึกคิดจับจด ฟุ้งซ่าน สาเหตุของการมีจิต ๖ ที่แตกต่างกันนั้นพบว่า มีสาเหตุมาจากความเคยชินในอดีต หรือจากกรรมที่เคยทำไว้ในอดีตชาติ และเมื่อก้าวถึงเรื่องของจิต ๖ ในเบื้องต้นนั้นพบว่าจะมุ่งไปในเรื่องของแนวทางการเจริญสมถกรรมฐาน คือ หมวดกรรมฐาน ๔๐ ประการ เป็นหลัก

การศึกษาในเรื่องหลักการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนานั้น พบว่า การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนามี ๒ อย่าง คือ (๑) สมถกรรมฐาน และ (๒) วิปัสสนากรรมฐาน โดยสมถกรรมฐานนั้น เป็นการฝึกให้เกิดสมาธิสงบระงับจากนิวรณ์กิเลสหรือฝึกจิตให้สงบเป็นสมาธิ ในการฝึก

สมถกรรมฐานนั้นจะใช้จิตเพ่งที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งก็ได้ในบรรดากรรมฐาน ๔๐ วิธี ซึ่งต้องขึ้นอยู่กับจริตของแต่ละคน และเพื่อยกจิตที่สงบแล้วขึ้นสู่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานต่อไป ส่วนวิปัสสนากรรมฐาน การฝึกฝนอบรมเจริญปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งในรูปนามโดยความเป็นไตรลักษณ์หรือรู้แจ้งต่อสภาวะของรูปนามตามความเป็นจริง สิ่งที่จะต้องใส่ใจกำหนด(อารมณ์) ในการเจริญวิปัสสนานั้นคือ รูปและนาม การที่จะรู้สิ่งที่เกิดขึ้นกับรูปนามนั้นจะต้องใช้สติจดจ่ออยู่กับความเป็นไปของรูปนาม นั่นคือ การพิจารณาพิจารณา ทำให้คลายความยึดมั่นในรูปนามได้ ก็จะเห็นถึงความไม่เที่ยง เป็นทุกข์และไม่ใช่ตัวตน ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจึงเป็นเสมือนระบบฝึกหัดขัดเกลาจิตใจให้รู้เท่าทันโลกและชีวิต กำจัดกิเลสต้นเหตุของทุกข์ให้หมดไป เข้าสู่จุดหมายสูงสุดของชีวิตคือ มรรค ผล และพระนิพพาน

ผู้วิจัยได้ประมวลองค์ความรู้จากการศึกษาเรื่องจริต ๖ และการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาแล้วนำมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์เพื่อเลือกหาแนวทางในการปฏิบัติธรรมหรือการเจริญกรรมฐานให้เหมาะสมกับจริตของแต่ละบุคคลดังนี้คือ (๑) คนรากจิตเหมาะกับการเจริญอสุภและกายคตาสติ (๒) คนโทสจริต เหมาะกับการเจริญพรหมวิหาร ๔ หรืออัปปมัญญา ๔ และวันณกสิณ (๓) คนโมหจริต เมื่อศึกษาพระธรรมจนเกิดปัญญาแล้ว ให้เจริญมรณสติ และจตุราศวาวุฐาน (๔) คนสัทธาจริต เหมาะกับการเจริญอนุสสติ ๖ (๕) คนพุทฺธิจริต หรือญาณจริต เหมาะกับการเจริญกรรมฐานที่เป็นนิมิตแห่งวิปัสสนามีอาการไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และ (๖) คนวิตกจริต เหมาะกับการเจริญอานาปานสติเป็นหลัก นอกจากนี้ในเรื่องของการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ตามแนวทางสติปัฏฐาน ๔ พบว่า จริต ๒ ประเภท คือ ตัณหาจริตและทัญญูจริต มีความเชื่อมโยงกับการปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ หมวด ซึ่งเป็นกรรมฐานที่เหมาะสมกับจริตทั้ง ๒ ประเภท ซึ่งจริต ๒ นี้มีความหมายสัมพันธ์สอดคล้องกันกับลักษณะของจริต ๖ ทำให้ผู้วิจัยได้ทำการสังเคราะห์จริต ๖ ลงในจริต ๒ คือ รากจริต โมหจริตและสัทธาจริต สังเคราะห์ลงใน ตัณหาจริตมีปัญหาไม่แก้แล้วและมีปัญหาก็แก้แล้ว กรรมฐานที่เหมาะสมคือ กายานุปัสสนาสติปัฏฐานและเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ส่วน โทสจริต พุทฺธิจริตและวิตกจริต สังเคราะห์ลงใน ทัญญูจริตมีปัญหาไม่แก้แล้วและมีปัญหาก็แก้แล้ว กรรมฐานที่เหมาะสมคือ จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานและธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน สรุปได้ว่าการปฏิบัติวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ นี้ เหมาะสมกับคนทุกจริต ทุกประเภท

ในการเลือกแนวทางในการปฏิบัติธรรมนี้ ผู้วิจัยแนะนำให้ผู้ปฏิบัติเลือกปฏิบัติธรรมให้เหมาะสมกับจริตของตน และหมั่นปฏิบัติธรรมในหมวดนั้น ๆ อยู่เสมอ จนสามารถนำการปฏิบัติมาบูรณาการให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน เพื่อให้เกิดประโยชน์และประสิทธิภาพสูงสุด

Dissertation Title : **An Analysis of the Six Temperaments
And Dhamma Practice in Buddhism**

Researcher : Phra Sornsak Sangvaro (Sangthong)

Degree : Master of Art (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee : Asst.Prof.Phrakru Saponpattananuyut,
Pali IV,B.A., M.Ed.,Ph.D.
PhrakruSuntorndhammanithus,B.Ed.,
M.A.,Ph.D.
Dr.Boonpun Sanbho,B.Sc.,M.Sc,Ph.D.

Date of Graduation : March 26, 2013

ABSTRACT

This research aims to study about Six Temperaments in Buddhism, to study about the practice of Dhamma principles and to analyze the relationship of The Six Temperaments and the practice of Dhamma principles in Buddhism.

From studying the research, it is found that The Six Temperament is a category of Dhamma principle in Buddhism which is important as a fundamental component of Dhamma practice. The person in each Temperament has different behavior each other according to six categories of Carita, namely : 1) Rāga-carita, the one whose principal conduct is prone towards beauty fondness 2) Dosa-carita, the one whose principal conduct is prone towards recklessness or moodiness 3) Moha-carita, the one whose principal conduct is prone towards ignorance, loneliness, or being gullible 4) Saddhā-carita, the one whose principal conduct is prone towards delightfulness, appreciation, being easily faithful, 5) Buddhi-carita or ☐āna-carita, the one whose principal conduct is prone towards the use of thought for contemplation and 6) Vitakka-carita, the one whose principal conduct is prone towards being muddle or distracted. The cause of

different Carita being possessed in each individual is found that it has been due to the state of being acquainted in the past or from the Kamma which the one had done in the previous life. When it comes to talk about the six temperaments, in the first place it is discovered that it will be mainly focused on the approach meditation, namely the forty categories of meditation.

From studying about the practice of Dhamma principles in Buddhism, it is found that there are two ways of Dhamma practice in Buddhism, namely 1) Meditation and 2) Insight meditation. For meditation, it is the practice for making the one to have concentration that extinguished passion or the practice for making the mind to be calmed and concentrated. In the practice of meditation, the one shall focus the mind into anything or any temper out of forty meditations. This practices depends on the Carita of each individual and provides the fundamental base for continuing to the insight meditation in later stage. As the insight meditation is the practice of mind to gain enlightenment in the concrete and abstract with the Tilakkhana or the enlightenment into the state of factual abstract. The focus of mind in insight meditation required concrete and abstract. In order to perceive what has happened with concrete and abstract, one must focus the consciousness into the concrete and abstract, that is to say, to contemplate as to gently forsake the sticking to the concrete and abstract completely. Then the one will finally see the uncertainty which lead to being suffered and being non-existent. The practice of insight meditation is, therefore, the practice of refined one's mind to know up to the outside world and ordinary life, to completely eradicate of passion and ignorance to be prepared for entering into the ultimate goal of life, namely Mogga, Phala and Nibbāna.

The researcher has compiled various bodies of knowledge obtained from the study of The Six Temperaments and the practice of Dhamma principles in Buddhism and then analyzed for their relationship to select the proper approach to the Dhamma practice or meditation that meet with each individual's Carita which can be divided into the six categories : 1) the one with Rāga-carita is suitable with studying Asubha and physical consciousness 2) the one with Dosa-carita was suitable with studying Brahmavihara 4, Appamanna 4 and Vannagasina 3), the one

with Moha-carita, after studied Dhamma until gained full wisdom, is suitable with studying Maranassati and Catudhatu-vavatthana 4) the one with Saddha-carita is suitable with studying Anussati 5) the one with Buddhi-carita or Nana-carita is suitable with meditation which leads to the achievement of insight meditation with uncertainty, being suffered (Dukka) and Anatta and 6) the one with Vitakka-carita is mainly suitable with studying Anapanasati. In addition, as regards the insight meditation according to the Four Foundations of mindfulness, it is found that the two types of carita, namely Tanha-carita and Ditthi-carita, are connected with the practice of the Four Foundations of mindfulness which are meditation that suited with the two types of Carita. These two types of Carita have the meaning which corresponds to the characteristics of The Six Temperaments. Therefore the researcher synthesized The Six Temperaments into The Two Temperaments. This is to say, Raga-carita, Moha-carita and Saddha-carita are synthesized into Tanha-carita to become having full wisdom and slight wisdom. Meditation that is suitable which is Kāyānupassanā, Vedānupassanā and Cittānupassanā. The Dosa-carita, Buddhi-carita and Vitakka-carita are synthesized into Ditthi-carita to become having full wisdom and slight wisdom. Meditation that is suitable that is cittanupassana and Dhammanupassana. In conclusion, the practice of insight meditation according to the Four Foundations of mindfulness is suitable with the people of every Carita and type.

In selection the guideline for practicing the Dhamma principles, the researcher recommends that the one who practices Dhamma choose Dhamma principle that suits with his or her own and always practice that category of Dhamma. Finally, they are really practiced this will be able to integrate the practice with the daily living style in order to gain the best efficiency and the most benefits.